

Esperanta klubvespero

“Lingvistikaj aspektoj de Esperanto”

prezentisto: Luko
ĵaŭdo la 2024-01-04

<https://lukas-prokop.at/talks/klubvesperoj/>

Kiu mi estas?

Esperanta nomo: Luko

1)ĉefe mi estas programisto

2)en mia libertempo

- mi praktikas kaj instruas Aikidō

- mi lernas Esperanton kaj la japanan

- mi stud(i/a)s informatikon kaj matematikon

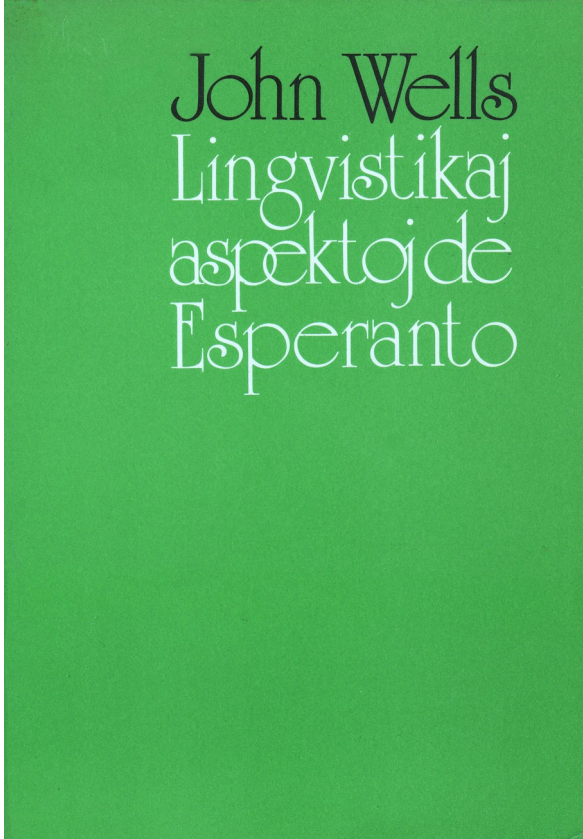
- mi verkas programon por cifereca kompostado

Tagordo

- 1) Lingvistika esploro & sintakso
- 2) Fonetiko
- 3) Morfologio

Tagordo

- 1978 de John Wells
- “Lingvistikaj aspektoj de Esperanto”
- La plimulto de mia prelega enhavo estas el la enhavo de la libro

The image shows the front cover of a book. The cover is a solid, vibrant green color. The title and author's name are printed in a white, serif font. The text is arranged in four lines: 'John Wells' on the first line, 'Lingvistikaj' on the second, 'aspektoj de' on the third, and 'Esperanto' on the fourth. The font is elegant and clear, standing out against the green background.

John Wells
Lingvistikaj
aspektoj de
Esperanto

Lingvistika esploro (kaj sintakso)

Universalajoj

1) Noam Chomsky (1957)

“Sintaksaj strukturoj”

2) Joseph Greenberg (1963)

“Kelkaj universalajoj de gramatiko kun aparta konsidero de la ordo de signifohavaj elementoj”

Ĉu ekzistas universalajoj inter ĉiuj lingvoj?

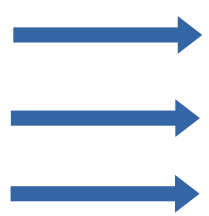
Universalajoj de Greenberg

#1 En deklarativaj frazoj kun nominala subjekto kaj objekto, la ĉefordo preskaŭ ĉiam difinas ke la subjekto antaŭas la objekton.

SOV	41 %
SVO	35.4 %
VSO	6.9 %
VOS	1.8 %
OVS	0.8%
OSV	0.3 %

Universalajoj de Greenberg

#1 En deklarativaj frazoj kun nominala subjekto kaj objekto, la ĉefordo preskaŭ ĉiam difinas ke la subjekto antaŭas la objekton.

SOV	41 %
SVO	35.4 %
VSO	6.9 %
VOS	1.8 %
OVS	0.8%
OSV	0.3 %

de EN Wikipedia: Word order

Universalajoj de Greenberg

#32 Se iu lingvo hava la kategorion genro, ĝi nepre havas ankaŭ la kategorion nombro.

genro	nombro	lingvoj
∃	∃	la itala, la germana (vira & ina → singulara & plurala)
∄	∃	la angla, Esperanto
∄	∄	la japana

Germana ekzemplo

Ekzemplo por la sintakso:

“Der Hund sah die Katze” (SVO)

“La hundo vidis la katon” (SVO)

“Ich glaube, dass der Hund die Katze sah” (SOV)

“Mi kredas ke la hundo vidis la katon”

Demandpartikulo

- 1) **Ĉu** vi povas diri tion en Esperanto?
- 2) それを日本語で言えますか？
- 3) “nâ” en la zulu

En la germana, ni ne havas demandpartikulon.
Krome, en la karintia dialekto. Kiel?

Demando:

Ĉu Esperanto plenumas la plimulton de la universalajoj?

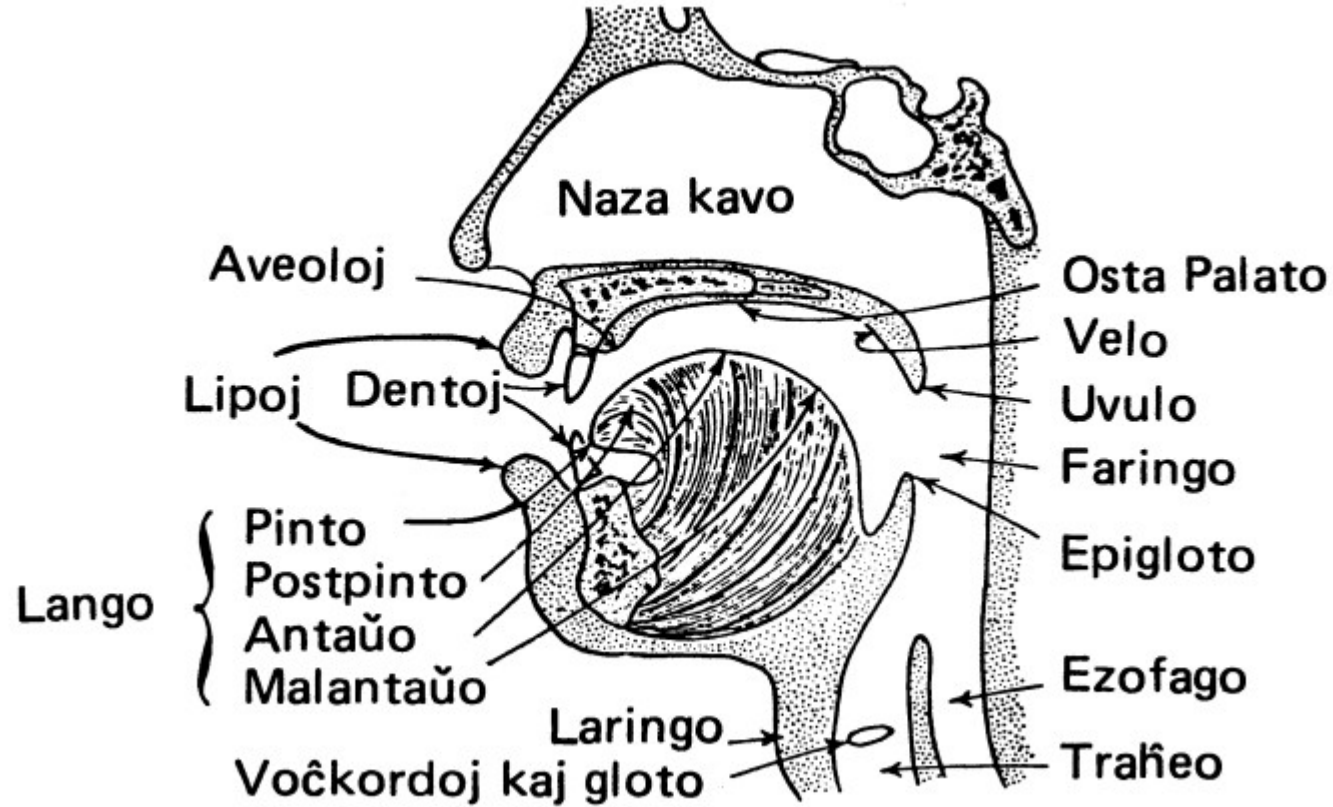
Demando:

Ĉu Esperanto plenumas la plimulton de la universalajoj?

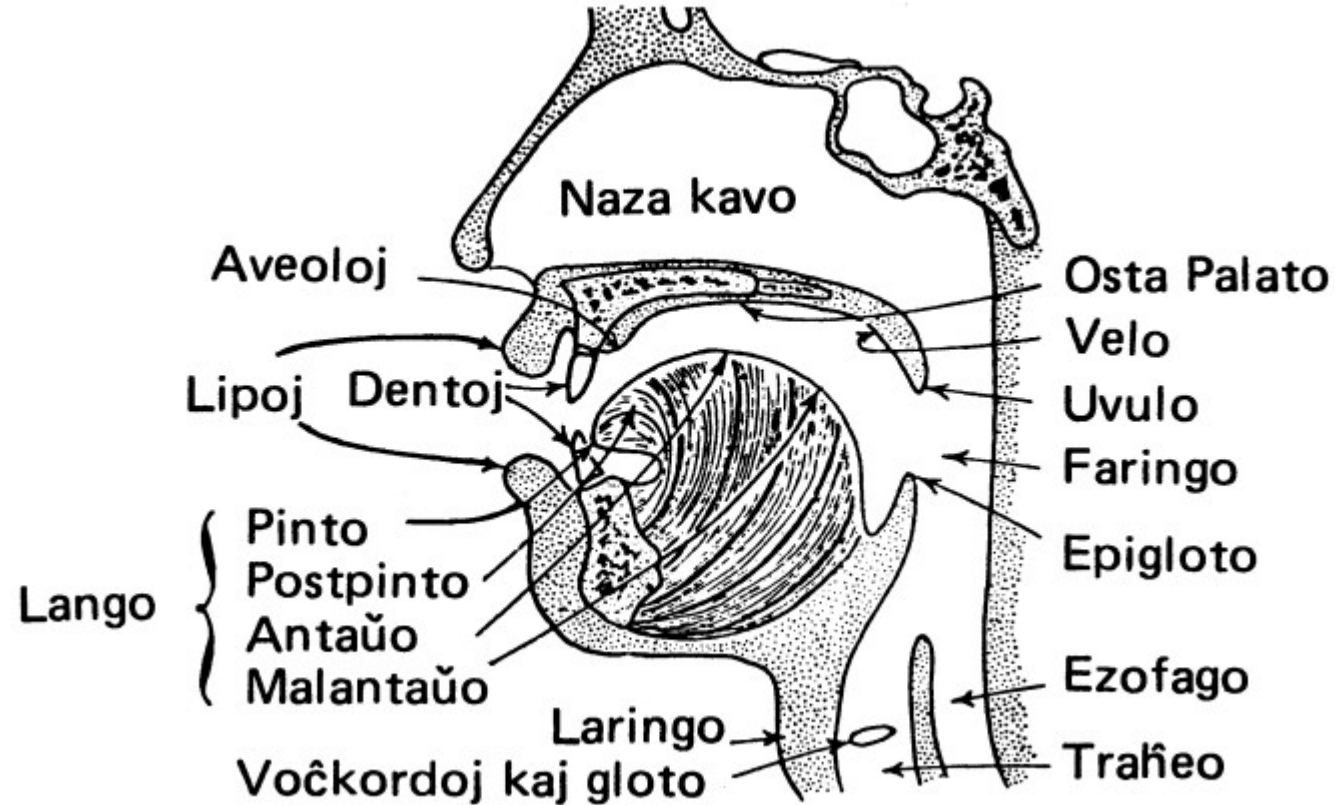
Mi ne scias, la libro ne mencias.

Fonetiko

Flankbildo

Flankbildo

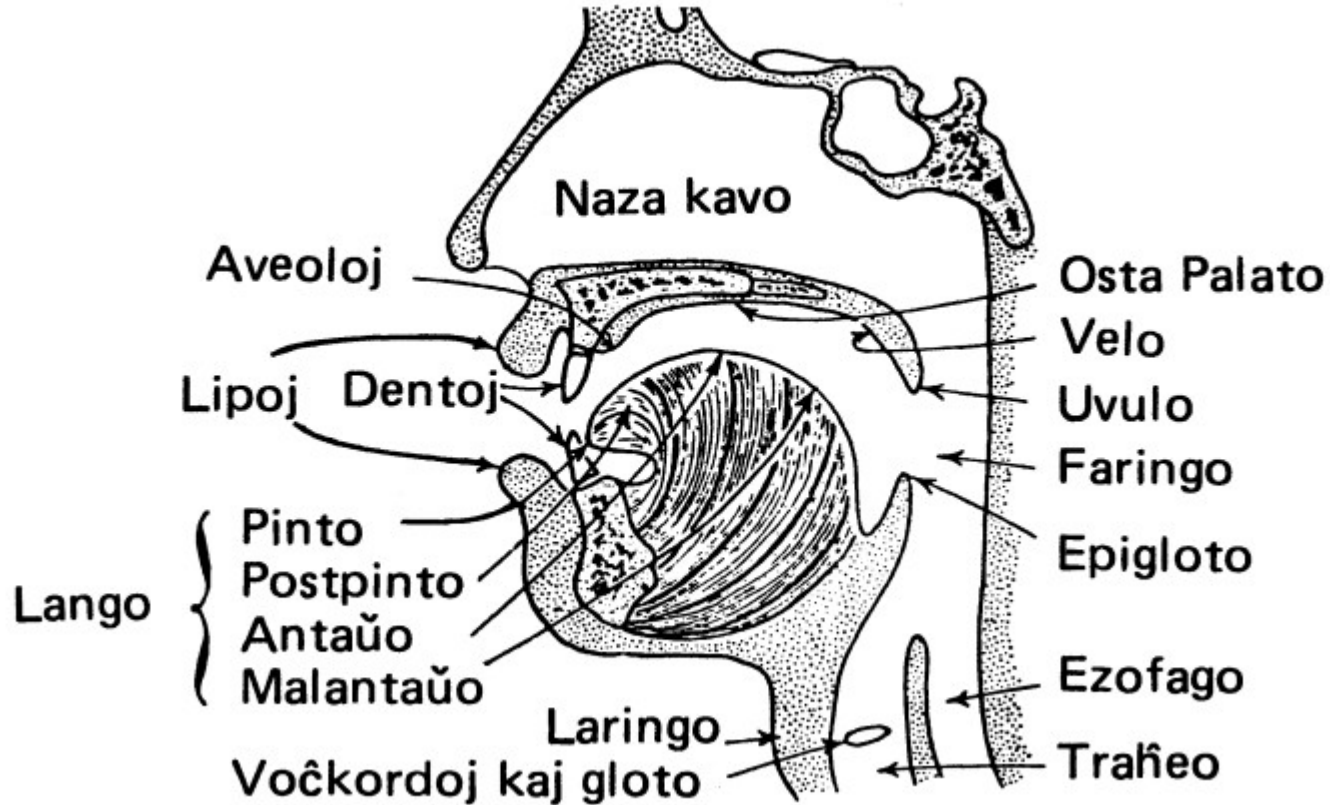

Ekzemplo:

kiso
kaso
kuzo

Flankbildo

Ekzemplo:

kiso
kaso
kuzo

tri alofonoj
unu fonemo

Fonetiko

“Ĉiu fonemo estas klaso de parolsonoĵ (aŭ ‘familio da sonoĵ’) uzataj en iu lingvo en tia maniero ke la diferencoj inter ili ne estas ekspluatataj por distingi vortojn.”

Fonetiko

“Ĉiu fonemo estas klaso de parolsonoĵoj (aŭ ‘familio da sonoĵoj’) uzataj en iu lingvo en tia maniero ke la diferencoj inter ili ne estas ekspluatataj por distingi vortojn.”

Ekzemplo de la keĉua (uzata en Sudameriko):

kara	sig. kara, multekosta	kiel /kiso/
qara	sig. haŭto	kiel /kuzo/

Fonetiko

“Ĉiu fonemo estas klaso de parolsonoĵoj (aŭ ‘familio da sonoĵoj’) uzataj en iu lingvo en tia maniero ke la diferencoj inter ili ne estas ekspluatataj por distingi vortojn.”

Ekzemplo de la keĉua (uzata en Sudameriko):

kara	sig. kara, multekosta	kiel /kiso/
qara	sig. haŭto	kiel /kuzo/

Ekzemplo de la angla:

angle:	[n] ≠ [ŋ]	[θin] ≠ [θiŋ], sig. thin ≠ thing
Esperante:	[n] = [ŋ]	

Fonetiko de Esperanto

Tre regule kaj facile en Esperanto:

“La vortakcento falas senescepte sur la antaŭlasta silazo.”

Fonetiko de Esperanto

Tre regule kaj facile en Esperanto:

“La vortakcento falas senescepte sur la antaŭlasta silazo.”

Ekzemploj: Eŭropo (en ≠ de/eo), datumbazo (de ≠ eo)

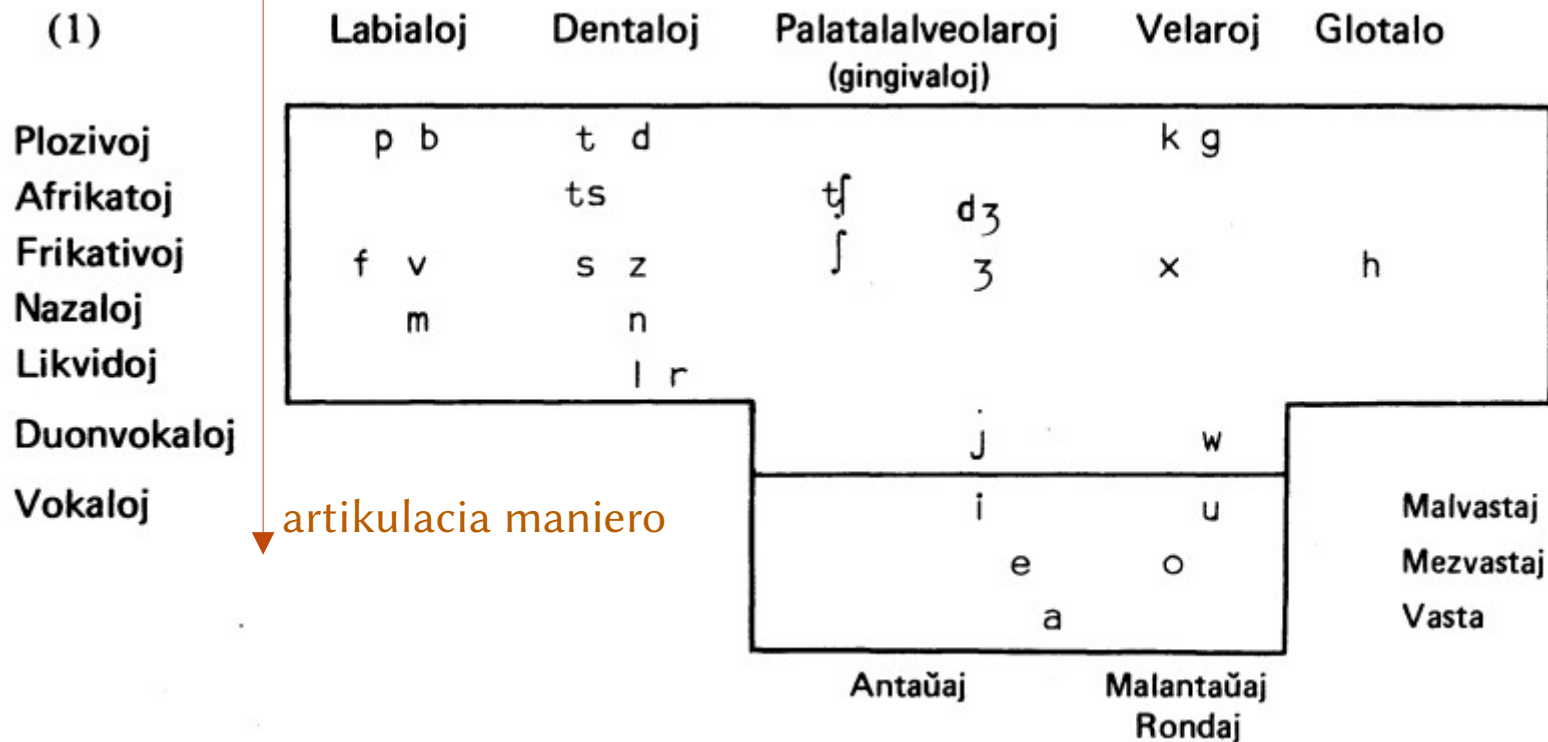
Fonetiko de Esperanto

(1)

	Labialoj	Dentaloj	Palatalalveolaroj (gingivaloj)	Velaroj	Glotalo
Plozivoj	p b	t d		k g	
Afrikatoj		ts	tʃ		
Frikativoj	f v	s z	ʃ	x	h
Nazaloj	m	n			
Likvidoj		l r			
Duonvokaloj			j	w	
Vokaloj			i	u	Malvastaj
			e	o	Mezvastaj
			a		Vasta
			Antaŭaj	Malantaŭaj Rondaj	

Fonetiko de Esperanto

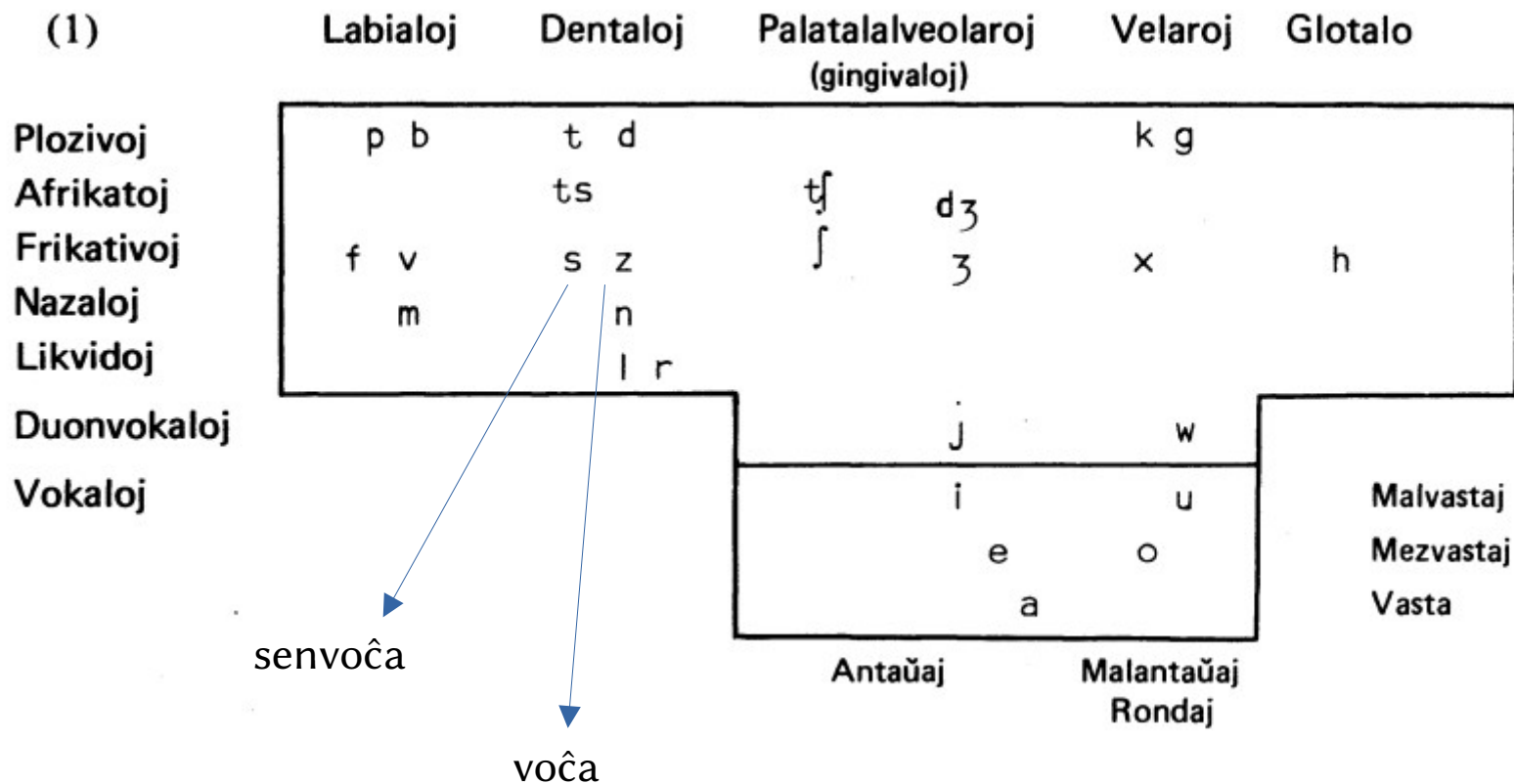
artikulacia punkto →

Fonetiko de Esperanto

(1)

Fonetiko de Esperanto

(1)	Labialoj	Dentaloj	Palatalalveolaroj (gingivaloj)	Velaroj	Glotalo
Plozivoj	p b	t d		k g	
Afrikatoj		ts	tʃ		
Frikativoj	f v	s z	ʃ	x	h
Nazaloj	m	n			
Likvidoj		l r			
Duonvokaloj			j	w	
Vokaloj			i	u	Malvastaj
			e	o	Mezvastaj
			a		Vasta
			Antaŭaj	Malantaŭaj Rondaj	

28 fonemoj
 el kiuj 5 estas vokaloj
 kaj 23 estas konsonantoj

Fonetiko de Esperanto

(1)	Labialoj	Dentaloj	Palatalalveolaroj (gingivaloj)	Velaroj	Glotalo
Plozivoj	p b	t d		k g	
Afrikatoj		ts c	tʃ ĉ dʒ ĝ	x ĥ	
Frikativoj	f v	s z	ʃ ŝ ʒ ĵ		h
Nazaloj	m	n			
Likvidoj		l r		ŭ	
Duonvokaloj			j	w	
Vokaloj			i e a	u o	Malvastaj Mezvastaj Vasta
			Antaŭaj	Malantaŭaj Rondaj	

28 fonemoj
 el kiuj 5 estas vokaloj
 kaj 23 estas konsonantoj

Fonetiko de Esperanto

Malfacilaj ekzemploj (por mi):

- “koloniano” (el kolonio), “Kolonjano” (Kolonjo)
- “cunamo” (grandega akvondo), “tsunamo” (?)

Fonetiko de Esperanto

“Tute saĝa estis Zamenhof, kiam li donis al Esperanto nur la vokalojn /i, e, a, o, u/ kun rondeco dependa de antaŭeco; malsaĝa estis Schleyer, kiu dotis Volapukon per la antaŭaj rondaj ü & ö kaj malsaĝa estis Halvelik, kiu volis ilin enkonduki en Esperanto (1966)“.

“En Esperanto la malgrandeco de la vokalsistemo signifas, ke la realigo de la vokaloj povas esti iom elasta”

Fonetiko de Esperanto

Kiom da vokaloj oni bezonas?

La abaza uzas nur du vokalojn. La keĉua uzas tri. Esperanto uzas kvin (pro la greka). La vokallongo gravas por la japana. Do ĉi tia vokalsistemo havas $5 \times 2 = 10$ membrojn.

Pri la ortografio?

“La ortografio de Esperanto estas plene regula: principe ekzistas interrespondecon unu-al-unu inter la fonemoj kaj la literoj de la alfabeto”

Fonetiko de Esperanto

Kio estas bona prononco?

- **Praktike:** “Bona prononco estas tiu, kiu ebligas interkomprenon inter esperantistoj de malsama etna lingvo. Ĝi estas tiu, kiu faciligas (aŭ almenaŭ ne malhelpas) interkomunikiĝon per internacia lingvo”
- **Lingvistike:** “Bona prononco estas tiu, kiu spegulas la fonologian karakteron de Esperanto”
- **Geografie:** ”Bona prononco estas tiu, kiu estas geografie neŭtrala”

Fonetiko de Esperanto

Kio estas bona prononco?

- **Praktike:** “Bona prononco estas tiu, kiu ebligas interkomprenon inter esperantistoj de malsama etna lingvo. Ĝi estas tiu, kiu faciligas (aŭ almenaŭ ne malhelpas) interkomunikiĝon per internacia lingvo”
- **Lingvistike:** “Bona prononco estas tiu, kiu spegulas la fonologian karakteron de Esperanto”
- **Geografie:** ”Bona prononco estas tiu, kiu estas geografie neŭtrala”

Morfologio

Ĝenerala morfologio

Kiel morfas vortojn?

- **izolantaj lingvoj:** ĉiu vorto estas kvazaŭ monolito, farita en unu bloko
- **aglutinaj lingvoj:** vortoj havas internan strukturon, oni povas sigmenti la vorton en morfemajn elementojn
- **fandaj lingvoj:** vortoj havas internan strukturon, tamen konfuzan

Ĝenerala morfologio

Kiel morfas vortojn?

- **izolantaj lingvoj:** ĉiu vorto estas kvazaŭ monolito, farita en unu bloko
la ĉina, la vjetnama
- **aglutinaj lingvoj:** vortoj havas internan strukturon, oni povas sigmenti la vorton en morfemajn elementojn
la japana, la zulua, la turka, Esperanto
- **fandaj lingvoj:** vortoj havas internan strukturon, tamen konfuzan
la latina, la greka, la rusa

Ĝenerala morfologio

Latina vorto: scribō

scrib

radikalo

ō

tenso (prezenco)

modo (indikativo)

nombro (singularo)

persono (unue)

Ĝenerala morfologio

La latina:

La respondaj futuraj formoj estas:

(2)	<i>scrīb/am</i>	<i>mi skribos</i>
	<i>scrīb/ēs</i>	<i>vi skribos</i>
	<i>scrīb/et</i>	<i>li skribos</i>

La tuta singularo de la prezenco indikativa aktiva de tiu verbo latina aspektas jene:

(1)	<i>scrīb/ō</i>	<i>mi skribas</i>
	<i>scrīb/is</i>	<i>vi skribas</i>
	<i>scrīb/it</i>	<i>li skribas²</i>

La zulua:

Nun ni komparu la respondajn formojn en la zulua.

(3)	Prezenco:	<i>ngi/ya/bhâla</i>	<i>mi skribas</i>
		<i>u/ya/bhâla</i>	<i>vi skribas</i>
		<i>í/ya/bhâla</i>	<i>li skribas</i>
(4)	Futuro:	<i>ngi/zo/bhâla</i>	<i>mi skribos</i>
		<i>u/zo/bhâla</i>	<i>vi skribos</i>
		<i>í/zo/bhâla</i>	<i>li skribos</i>

Morfologio en Esperanto

Angle: he will write   (analiza eco, tri morfemoj per tri vortoj)
Latine: scribet   (sinteza eco, tri morfemoj per *unu* vorto)

Morfologio en Esperanto

Angle: he will write (analiza eco, tri morfemoj per tri vortoj)
Latine: scribet (sinteza eco, tri morfemoj per *unu* vorto)

Esperante: ne-fin-ant-e (angle: un-end-ing-ly)

Kontraŭekzemplo for aglutina eco:
pa-ĉj-o

Morfologio en Esperanto

Angle: he will write (analiza eco, tri morfemoj per tri vortoj)
Latine: scribet (sinteza eco, tri morfemoj per *unu* vorto)

Esperante: ne-fin-ant-e (angle: un-end-ing-ly)

Kontraŭekzemplo for aglutina eco:

pa-ĉj-o

substantivo

karesa afikso

? (patro) (patrĉjo ne estas prononcebla facile)

Morfologio en Esperanto

Angle: he will write (analiza eco, tri morfemoj per tri vortoj)
Latine: scribet (sinteza eco, tri morfemoj per *unu* vorto)

Esperante: ne-fin-ant-e (angle: un-end-ing-ly)

Kontraŭekzemplo for aglutina eco:

pa-ĉj-o

substantivo

karesa afikso

? (patro) (patrĉjo ne estas prononcebla facile)

Ne ĉiu aglutinata vorto estas valida:

manĝinda (ne ekzistas)

laŭdinda, fidinda (ekzistas)

Morfologio en Esperanto

El gramatiko de la eskima mi citas la vortegon

pitshorulagtsitânginakínererarkáuneritshugunarkâ

kiu signifas “Estas verŝajne, ke li ne ĉesos provi igi lin fari eraron”. Ĝi konsistas el naŭ morfemoj kaj aldone du fanditaj fleksioj: *pi(oq)* ‘faras’, *tshorulag(toq)* ‘erare, malbone’, *tsi(tâ)* ‘igas lin –i’, *tâ(râ)* ‘ade –as’, *nginakâ* ‘provas’, *nerer(â)* ‘ĉesas, ne plu –as’, *arkau(gâ)* ‘–os’, *neri(tâ)* ‘ne’, *tshugunarkâ* ‘verŝajne’. La menciita gramatiko listigas pli ol ducent sufiksojn en la lingvo.

Morfologio en Esperanto

“La afiksa sistemo de Esperanto estas unu el la plej grandaj elpenŝaĵoj de Zamenhof. Oficiale, Esperanto havas dek prefiksojn kaj tridek sufiksojn. Eble ni ankaŭ uzas kvardek da teknikaj kaj aliajn neoficialaj sukfiksoj.”

la afiksa sistemo, skribas Waringhien (1959: 112) “estas la absoluta simpleco kaj regularco de la vortfarado, kio akre kontrastas kun la varieco kaj neregularco de la derivado en la ĉefaj eŭropaj lingvoj”.

Morfologio en Esperanto

La morfologio de Esperanto estas

- ekstrema aglutina
- milde sinteza
- sen pluralomorfeco
- kun nur unu paradigmo de deklinacio
kun nur unu paradigmo de kunjugacio

“Esperanto estas morfologie pli simila al la zulu lingvo ol al la latina”

Konkludo

- Esperanto estas sufiĉe facile lernebla
- La vortprovizo bazas de la latina
- Fonetike estas malfacile sed kvin vokaloj estas facile
- Morfologie estas aglutinata lingvo

Dankon

... en la nova jaro!

Venonta klubvespero:

ĵau 2024-02-01

“La unua libro”